

A dunai táj (vissz)hangjai

NÁDAS PÉTER: RÉMTÖRTÉNETEK

Hatalmas hatással volt rám az *Emlékiratok könyve* (EK), a *Párhuzamos történetek* (PT) és a *Világló részletek* (VR) is, sokszor újraolvasva őket otthonossá váltam bennük, már-már annyira, hogy minden mondatukért rajongtam. Még ha oly különbözőek is, organikusnak éreztem a kapcsolatokat a művek között, mintha egy mozaik különböző darabjai lennének. Ezért is lehetett, hogy amikor a *Rémtörténeteket* a kezembe vettem, kivett a szöveg magából. Annyira más volt, mint amire számítottam, és ahogy előrelapozva próbáltam felmérni, hogy lesz-e ez máshogy, az áramló, fejezetekre nem tagolt szövegben nem láttam váltást, ami őszintén megrémisztett. Emiatt nagyon lassan, apró részletekben haladtam az olvasással. Majd mikor már nem lehetett tovább halogatni, nem kíméltem többé magam, és csak olvastam, olvastam, hadd vigyen magával az áradat. És vitt. Először csak azért, hogy e belefeledkező, magamat beleengedő, önmegadó olvasás révén elkezdtem együtt áramlani a szöveggel, később (úgy 150 oldal után) pedig ez az áramlat ki is emelt, ismerős „partra” érkeztem, ami mégis új volt, de az ismerősség és a kezdeti idegenség elfogadása miatt már befogadhatóan új, amit vissza tudtam illeszteni abba az organikus mozaikba, amelyet Nádas Péter életműveként megismertem.

Az olvasás kezdeti szakaszában az volt a legnagyobb kérdésem magamhoz, hogy mi az, ami ennyire kivet a szövegből, szakmai tekintetben pedig az, hogy mégis hogy írhat Nádas Péter ennyire másképp, hogy lehet ez a regény ennyire más, mint a többi. Az első önreflexióm az volt, hogy taszít ez az elbeszélésmód, Teréz beszéde, a túlon túl sok és rendkívül cifra káromkodás (pedig szeretek káromkodni). A második, már komolyabb, hogy olyan vidékiként, aki tulajdonképpen ezt a fajta vidékiséget mindig is próbálta maga mögött hagyni és – itt az erős szembesítés – megtagadni (budapesti egyetemistaként és értelmiségiként asszimilálódni), tudat alatt is menekültem ebből a világból, amely most egy könyv lapjain elevenedett meg számomra rendkívül érzékletesen. A szakmai reflexióm próbált magyarázatot találni a második kérdésre. A lehetséges válasz szintén a vidéki léthez kapcsolódik: amikor a VR-t olvastam, amellest, hogy elvárásolt, távoli világ is volt számomra, egy vidéki lány számára, akinek nincsenek ilyen nagy családtörténetei, híres, politikai szerepet játszó ősei vagy nagy családi és műveltségi hagyományai. Ekkor egy barátommal-kollégámmal – Smid Róberttel – beszélgettünk arról, hogy milyen érdekes volna megírni egy „vidéki VR-t”, milyen más lenne az, és lehetséges volna-e egyáltalán. Ezután innen kezdtem figyelni a szövegre, és jelen írás perspektívája, kiindulópontja is ez az „összehasonlítás” lesz.

Az egyik jelentőséggel bíró vonása a könyvnek, hogy a történeteknek nincs meghatározott ideje és helye. A különböző utalások révén hozzávetőlegesen meg lehet állapítani, hogy valamikor a hatvanas évek kommunizmusa idején zajlanak az események, és a Szentendrei-szigeten vagyunk, de az időpont és a helyszín nincs egyszer sem megnevezve. Ehelyett és éppen ezért a jelen és a táj válik meghatározóvá, a mű szereplőihöz, a táj lakóihoz hasonlóan olvasóként is benne vagyunk az időben és a térben. A történetiség és az eredet nem kap hangsúlyt, vagy

éppen egyenesen hiányzik, illetve nem ismert (mint az apa nélkül felnőtt Imre esetén, bár a szöveg meggyanúsít valakit, miszerint ő lehet az apja, de erről a fiú mit sem sejt). A jelenben-lét a meghatározó az egész kötetben, ahogyan például először hosszú-hosszú oldalakon keresztül Teréz monológját olvassuk, amely olyan érzéki módon szól, mintha mellettünk beszélne. Ráadásul Teréz keveri a történeti időket, ahogyan Hamza tanító perspektívájából jellemzi az elbeszélő Teréz beszédét: „Hamzának, a tanítónak mindenesetre az volt a határozott benyomása, amint hallgatta Várnagy Teréz se vége, se hossza elbeszéléseit [...], hogy Teréz keveri a történeti időket” [161.] – amivel egyszerre önmagára is reflektál a szöveg, hisz az első 150 oldalt ez a monológ teszi ki. Teréz szövegét követően a szereplők találkozások, érintkezések révén „adják át egymásnak a hangjukat”, pontosabban tűnik át egyik hang a másikba (ebben a *PT* elbeszélésmódjára emlékeztet, bár itt mintha letisztultabbak, világosabbak volnának a váltások, de itt is előfordul, hogy a szöveg párhuzamosan egymásba ölt különböző beszédhelyzeteket, mégpedig a mű végjátékában, mint majd látni fogjuk), sőt egyfajta görög kórusként a falu közösségi hangja is meg-megszólal időnként. Mindeközben végig a történetek közepén találjuk magunkat, és a szöveg maga is „történik”, alakul, áramlik, megteremtve a megszólalók hangját, egyedi beszédmódját. Ennek a tagolatlan időtlenségnek és áramlásnak textuális szintű megnyilvánulása, hogy nincsenek fejezetek, egyetlen szövegtömb az egész mű, mondhatni, szövegtenger a maga négyszázhatvannégy oldalával. Ennek következtében az olvasás rendkívül élményszerű, könnyű elveszni a műben, olvasóként is valamiféle időtlenséget élhetünk át.

A jelenidejűség mellett a másik „főszereplő” a táj [s nem a történetiséggel bíró, emberek által emelt épületek – kivéve talán a váci állomást, bár az is beleolvad a tájba]. A táj egyáltalán nem választható el az időbeliségtől, amennyiben szervezi a benne élő emberek életét, életének ritmusát, azt, hogy ők kik lehetnek, milyen szerepet tölthetnek be. Például a révészek és a hajósok szinte a táj részeiként jelennek meg: „A három öreg hajós pedig minden áldott nap leballagott, hogy ellenőrizték a víz állását és kövessék a folyó mások számára nem belátható eseményeit. [...] Mindhárman sildes sapkáikat viselték, zsinórral, mindenki rögtön lássa, kik voltak ők egykor.” [207.] Hasonló módon Teréz is a táj szerves része, ahogyan járja a mezőket és az utcákat minden nap. A táj viszonylatában jelenik meg az ember akkor is, amikor a foglalkozása adja a vezetéknevét (Pásztor). A tájhoz tartozik a már említett kórus, a falu közösségi hangja is, amely egyfajta környezetet formál az alakok körül. Ez legtöbbször véleményként (ítélkezésként, pletykaként) szólal meg, mint például Terézről szólva:

Sopánkodtak, mennyi idő el nem telt, és semmit nem vett magára.

Nem mondták, mióta.

Amióta megestél, te lány. Amióta kegyetlenül felcsinált az a bizonyos kislegényke.

Amióta ilyen nagy kurva lettél, és jössz hozzánk haza világ szegyé-
nére. Amióta apád, anyád elhalt bánatában, hogy utcahosszan mindenki
titeket beszélt és mind járt kifelé, hogy lássák, mit műveltek odakinn a
pajtán. [37–38.]

Ezen a helyen ez a közösségi hang többes szám harmadik személyben szólal meg, de például Törpike fiáról szólva a közösségteremtő többes szám első személyben beszél: „Születése óta így élt, köszönt vagy nem köszönt, létét minálunk, ez az igazság, nem vettük mi tudomásul.” [179.] Ezek a megszólalások olyan funkciókat töltenek be, mint egy sajátos helyi történetíró elbeszélései azokról a dolgokról, amelyek a faluban köztudottak egy-egy szereplőről.

A táj ugyanakkor nemcsak az emberek és az életükben játszott szerep révén, hanem önmagában is kiemelt szerepet kap. Előfordul például, hogy megszólal egy aggastyán nyárfa: „Ha nagyobb és tömöttebb a lombom, akkor még több és még kiterjedtebb gyökérzetre van szükségem, hogy az uralkodó északi szélben megtartsam magam ezen az átkozottul magas partfalon.” [379.] A leginkább akkor érzékelhető, hogy benne vagyunk a tájban, amikor az egyik központi jelenet során oldalakon keresztül szinte a beszélgetésben résztvevőként szólal meg a visegrádi hegyek által keltett visszhang, olykor megerősítve, olykor ellenpontozva a szereplők által mondottakat: „Hiszen nem *akartam*, kiáltotta vissza váratlanul a fiatalember, s ugyanúgy, miként az imént, a túlparti hegyek és az ég az ő hangját is visszadobta. *Akartam*. Én nem *akartam* magát semmivel megbántani. Bántani. Azt a dögöt se akartam bántani.” [214., kiem. V. M.] Vagy: „Kínozza, válaszolt a hegy.” [216.] És így tovább az egész jeleneten keresztül, míg szinte maga az emberi beszéd is echóvá alakul: „S az egyetlen szót, élvezem, élvezem, úgy ismételtette, úgy lökte ki a száján magából, gyönyörrel és fájdalommal, úgy adta át a közös levegőnek, hogy a nyelvével azon nyomban utánanyúlt, nyelve csúcsát röviden a felső ajkára helyezte vagy az alsó ajkán forgatta, csúsztatta, csúfondárosan, kéjelegve, hisz egyszerre mondhatott kétfélét, hideget, meleget, azt és az ellenkezőjét.” [219.] Ez a passzus azért is nagyon izgalmas, mert nemcsak abban imitálja az echó működésmódját, amit mond, hanem abban is, ahogyan mondja: miként az echó érzéki módon a szöveg részévé válik azáltal, hogy a szöveg textuális szinten reprodukálja magát a visszhangot, ami az olvasó hangja révén kel újra életre, ebben a leírásban szenzuálisan jeleníti meg magát a beszéd fizikai folyamatát, amely a „közös levegő” közegében szólal meg, szólalhat meg egyáltalán. Az echó ilyen jellegű betűszintű színrevitele eszünkbe juttathatja a *PT* egyik központi jelenetét, mikor Gyöngyvér múltbéli visszhangzó kiáltásokat hall meg, melyeket a szöveg textuálisan jelenít meg, vagy Balter és a lelkész párbeszéde, amelyre szintén a Szentendre-i szigeten kerül sor, és ahol hasonlóan ellenpontozza a visszhang a mondottakat.

Ezen a ponton érdemes visszatérni az alakokra, akik megelevenítik a tájat számunkra. A *Rémtörténetek* sok-sok szereplőt vonultat fel, akik különféle perspektívákat emelnek be a szövegbe, és így mozaikként, egymáshoz illeszkedve [szó szerint találkozásokon, érintkezéseken keresztül kapcsolódva egymáshoz] alkotják a falu világát. Mindegyikőjük más-más egyéniség, akik határozott karakterrel rendelkeznek, és Nádas mesterien teremt meg mindegyikőjük számára az egyedi, sajátos beszédmódot és nyelvet. Ezek különbségére a szöveg is felhívja a figyelmet, például Teréz így szól Hella beszédéről:

Az volt az igazság, hogy Teréznek lassan hangot kellett volna találnia, valahogy vissza kellett térnie a Bálvány utcába, az Úri utcába, a magyar királyok koronázótemplomába, a rákoshegyi nyaralóba, a váratlanul ér-

kező levél azonban annyira felzaklatta és eltérítette a saját megszokott életvitelétől, a rohadék Fabiusné annyira belebeszél, közbeszól, hogy nem találta magában a régi hangjait, ahogy velük kellett volna ezen a másik nyelvén magyarul beszélnie.

Valamiért kiment a fejéből, pedig rendszeren megtanulta és Fabiusnéval eddig minden nyáron rendszeren gyakorolta.

Soha nem hibázott.

Hella dicsérte, mindent milyen jól csinál. Annyira illedelmes, mintha így született volna szobalánynak.

Nevette őket magában.

Milyen ábrázatokat csinálnak a pofájukkal, mások jobban értsék vagy ne értsék.

Hogy már ki hallott ilyet.

Ez így igazán nem *komód*.

Ne is mondd, még hogy *derogál* neki.

Ha nem *konveniál*, akkor persze megértem.

Még a zsebkendőjét is úgy kellessen az orrához emelnie, hogy az ajkát ne takarja és ne is érje.

Ajka van a hölgyeknek és a leánynak. [127., kiem. V. M.]

A nyelvi különbségekben persze benne rejlenek a társadalmi, kulturális különbségek is, ebből a részletből kitűnik, hogy mintha két külön világról volna szó, mintha egy más nyelvet kellene Teréznek megtanulnia, hogy az „úri néppel” szót tudjon érteni. A szöveg rögtön a következő mondatban zseniálisan ellenpontoszza ezt az úri nyelvet Teréz szólásával: „Mintha nem tudnátok, basszátok meg, hogy nyúlkalhatok én bárhová, mert én megesett lány vagyok” [127.]. Nem sokkal később pedig Hella perspektívájából látunk rá Teréz beszédmódjára:

Még a Teréz káromlásai is jólestek a Hellának, mert ő is annyira bálványozta őt, hogy ez a másik fiatal nő, aki szigorúan véve rangjából, még ha ilyen alacsony származású is, bizony kimondja, amit ő soha életében nem mérészt volna gondolatban sem kimondani.

Őszintén szólva nem is gondolta.

Habár igazán gondolhatta volna.

Néha kipróbálta, de nem sikerült.

Teréz miatt vált életszerűvé benne a gondolat, hogy neki egy szigorú cenzor ül a fejében.

Hella igazság szerint egyedül vele volt szabad, a Terézzel. [144–145.]

Érdekes, hogy Hella nem Teréz nyelvezetéről beszél, hanem arról, hogy ő bátran, nyíltan, őszintén kimond mindent. Hella, Fabiusné [a két városi nő] és Teréz alakja között nagy kulturális szakadék húzódik, miközben Teréz segítője, a fiatal Róza, akivel együtt dolgoznak a földeken, közelebb áll hozzá, és így a nyelvezetük sem különül el ilyen mértékben. Már e két-két nő közötti kapcsolat révén kitűnik a vidéki és a városi élet különbsége, ám ez is a falu világán belül jelenik meg. A leginkább

kívülálló talán mégis Piroska, a városból itt nyaraló egyetemista lány, aki személyével behozza ebbe a világba az értelmiségi, azon belül is a pszichológiai perspektívát. Mellette Jónás atya, a falu lelkésze is hasonlóan reflektív karakter, alakja megidézi az *EK*-ben és a *PT*-ben szereplő lelkészt, akik mindketten ezen a tájon éltek. Egészen furcsa, ösztönös lény a már említett Imre, Törpike fia, akinél szinte teljesen hiányzik a neveltetés (ebben a tekintetben ellentéte sok-sok Nádas-regénybeli szereplőnek – köztük a *VR* elbeszélőjének –, akik számára oly hangsúlyosan meghatározó volt), szinte semmilyen önreflexióval nem találkozhatunk, ilyen tekintetben rendkívül ártatlannak tűnő, mégis a legnagyobb bünt (az anya bántalmazását, illetve egy kiszolgáltatott kiskutya, valószínűleg nem tudatos kínzását) elkövető személy, akit éppen a nagyon is reflektív és intelligens Piroskával, valamint Jónás atyával történő találkozása révén ismerünk meg, mindkét esetben erős kontrasztba állítva a másikkal.

Ez a két jelenet külön kifejtést igényel, ugyanis itt válik történetszerűvé és ismerősebbé az elbeszélés. Mondhatni, a falu által névtelennek titulált, reflektálatlan, eredet és hit nélküli Imre alakján keresztül fordul meg és válik drámaivá a cselekmény, aki olyanként jelenik meg így, mint egyfajta üres hely, amely örvényt generál. Mikor találkozunk vele – Piroska perspektívájából – olvasóként, éppen egy kiskutyát dobál a vízbe, valószínűleg azért, hogy megtanítsa úszni, miközben nem fogja fel, amit a jelenetet olvasás közben (!) szemlélő Piroska azonnal lát, hogy ezzel a szerencsétlen, kiszolgáltatott lényt kínzásnak teszi ki. Itt is ütközik egy – remélhetőleg – már elavult, vidéki szemlélet a mai, városi, a kutyát családtagként, társként kezelő szemlélettel, vagyis hogy a kutyát meg kell tanítani szenvedés árán bizonyos dolgokra, szemben azzal, hogy őt nekünk kiszolgáltatott, értő, érző lénynek, partnernek tekintjük, aki iránt felelősséggel tartozunk. Abból a szempontból is kontraszt van kettejük között, hogy Piroska a pszichológia révén rendkívül, már túlon túl is reflektív, míg ez a reflexió Imre esetében teljesen hiányzik. Ezen túl Piroskát mindenki ismeri és szereti a faluban, miközben Imrét még csak nevén sem nevezik. Piroska egyszerre vonzódik a fiúhoz, talán egyetlenként meg is hallgatja élettörténetét – amit mi nem „hallunk” –, mégis megijedvén, elborzadva tőle Jónás atyához irányítja, megcsalva hozzá viszi el. És itt érünk el a regény egyik dramaturgiai tetőpontjához, az „ördögűzéshez”, amit nevén sem nevezhetünk, mert már nem elismert egyházi gyakorlat, de az utalásokból következtethetünk, hogy erről van szó, mint például akkor, amikor Imre azt mondja, ráadásul a „sipító” hangfekvését „basszusra” változtatva: „Melyik nevemet mondjam meg neked, melyik nevemre vagy te kíváncsi, Jónás atya.” [326.] Amely mondatot a Sátánnak vagy a sok más egyéb néven megnevezett démoni lénynek szokták tulajdonítani, de ami nagyon is elhangozhatott a sosem megnevezett Imre szájából. A kétértelműséget a szöveg végig fenntartja, egyrészt lehet érteni a meg nem értett és a semmit nem értő Imre felől, másrészt külső szemlélőként az érzelmeitől feldúlt, értetlen, ösztönös embert lehet látni ördögtől megszálltként – ezt nagyon szépen mutatja a következő passzus:

Higgye el a Jónás atya, nem vagyok én olyan utolsó ember, akin nem lehet segíteni.

Ha megbántottam volna, megkövetem én magát.

Zokogásba csapott át az egyre magasabbra csúszó, ismét csak sipítózó hangjával, mintha valamitől megrészegült volna, éktelen zoko-

gásba, ám Jónás atya váratlanul útját állta ennek a *beteges tettetésnek* is, nem engedte hozzá a zokogásához ezt azt embert, ezt az Imrét, mert a zokogása nem vezette volna őt semmire, mintha nem látná az Imre *való-dinál valódibb* könnyeit, amint csurogtak alá a migrénektől meggyötört, *valóban* sápadt orcáin.

Akárha nem hallaná fájdalmas vinyogását, amivel *részvétet akart volna maga iránt támasztani*.

Pedig igen szépek voltak a *valódi* könnyei, teltek, súlyosak, amint gördültek lefelé az arcán. [323., kiem. V. M.]

Maga szöveg úgy építkezik, hogy eldönthetetlené válik, mi az igazság, egyszerre érvényesíti a jelenet két szereplőjének perspektíváját, vagyis bizonygatja Imre érzéseinek valóságát és tettetését, ártatlanságát és ördögiségét. Később ráadásul még Jónás atya őszinteségét is kétségbe vonja egy odavetett jelző által: „ne félj, nem hagylak én magadra a nagy sötétben, mondta Jónás atya a kisgyerekeknek járó *hamiskás mosolyával*” [325., kiem. V. M.]. Ez a bizonytalanság végig megmarad, és attól függ, milyen perspektívából értékeljük, a rémtörténetek misztikuma felől vagy a racionális pszichológia felől – erre a bizonytalanságra a későbbiekben még rájátszik a szöveg [amire majd visszatérek].

Ezen a dramaturgiai tetőponton válik a mű [ismerősen] párhuzamossá, és kúsznak be más történetcikkek:

Annyi bizonyos, hogy miközben ők így viaskodtak idebenn, Jónás atyának afelől sem lehettek többé kétségei, ki az, aki személyesen és valóságosan itt időz velük és köröttük odakinn mindenütt.

Minthogy az ősoREG Teréz szintén bajba keveredett *odakinn és ugyanakkor*.

A Tölösy, a lelkész pedig a Hamza tanító asztalánál időzve váratlanul és ténylegesen *ugyanabban a pillanatban* érezte úgy, hogy most már végre érti, s mondta is rögtön Hamzának, hogy érti, végre megérti, de ezeknek a fogas kérdéseknek előbb még valahogy utána kéne járniuk.

A Pitlikné, a Nuki bácsi igen szép felesége pedig *épp ekkorán* érkezett haza Vácról [...]. [328., kiem. V. M.]

Ekkor érkezik meg Fabiusné is Terézhez nyaralni, mégpedig a „nyomorék” kisfiával, Misikével, aki valószínűleg gyermekbénulásán esett át [erre utal, hogy vastüdővel kellett lélegeznie, 336.], és e tekintetben ő is az erős, természetes Imre ellenpontjaként jelenik meg, miközben az összeköti őket, hogy mindketten odavannak Piroskáért. Misike különös karakter, bár bénultsága korlátozza az életben [ahogy a kicsinyítő képző a nevében, bár kedves, lefokozó is], az érzelmeket rendkívül intenzíven képes megélni, féktelenül képes örülni. Miközben a legtöbbször szemében csak egy „esetnek” látszik, ő tűnik fel a legértelmesebb szereplőként, rengeteget olvas, matematikát, fizikát, sakkot, geometriát, és Piroskának magyarázza a relativitáselméletet és Heisenberg bizonytalansági relációját [384.], sakkjátszmákat tanulmányoz és Glenn

Gouldot hallgat [385.]. És ő az, aki képes megérezni az összefüggéseket, és olyan világtérképeket adni, mint amilyeneket a *PT* szereplői adtak, és amelyek magára a *Rémtörténetekre* is vonatkoztathatók:

A szerencsétlen nyomorék, akinek egyébként paródiára kész, öngúnnal telített humorérzéke volt, és éber szellemmel gondolkodott a ritmusokba rendeződő ismétlések geometrikus rendszeréről, holisztikus térben látta maga előtt a különböző események és jelenségek összefüggéseit, amikor a monotonia hatalmáról, végtelen számú variációiról, fiorituráik illékonyan leágazó és még tágasabb térbe lépő tömegéről gondolkodott, aminek a tőkesúlyát mégis a monotonia adta meg, semmi más, a monotonia úgy tartotta pórázon a gondolkodását és a képi látása ábráit, mint az árus a csuklójára fűzött léggömböket, mégis a metronóm, a kimért ütés, a monotonia üteme maradt mindenekfelett, ez szabta meg a tömegvonzás belső életét, nem a fogalom, nem a látvány, nem a hangzás, nem az érzet, ebben élt az Istene, az intervallumban, az ütésben [339.].

A pszichiátriai gyakorlatokon résztvevő Mirák Piroska kapcsán olvashatunk hasonlót, aki pedig tudatának tartalmait látja holisztikus térben és időben, és egy szerkezeti kép köré rendezi a személyeket és helyzeteket:

Holisztikus jellegű térben, időrétegekben látta maga előtt tudatának tartalmait, s így az illatokat is. Ha ismét megérezte, felismerte az illatot, vagy egy hasonlónak került a közelébe, akkor nem kellett többé tétovázni, tudta, hová, mihez tartozik, tudta, tudatában hová nyúljon, tudatának melyik rekeszében, milyen címszó alatt tárolja, tudta, hogy mikor és milyen körülmények között rögzítette, asszociációinak melyik árnyas bokrában helyezte el, hol keresse, s eredeti állapotában milyen személyekhez vagy milyen természeti tárgyakhoz kapcsolódott.

Ezekben az elragadó pillanatokban a tudattartalom a saját tényleges térszerkezeti rendszerében jelent meg előtte, habár a virtuális térről igazán semmit nem tudott.

Személyeket és helyzeteket rendezett a szerkezeti kép köré az érzéki emlékezetével [388.].

Nagyon izgalmas volna összehasonlítani ezeket a világtérképeket a *PT*-ben olvasottakkal, valamint összevetni az egyes művek (különösen a *VR*) szerkezeti működésével, de erre itt sajnos terjedelmi okokból nincs mód.

Misike alakja azért is kiemelt, mert ő az, aki rendkívül felelősségteljes, megfontolt és bátor, önzetlen, önálló döntést hoz, amikor belevezeti tolószékét a Dunába: „Ahogy már évek óta számtalanszor elképzelte, eltervezte, az édesanyja szempontjából is alaposan megfontolta, különböző változataiban kidolgozta, kétsége nem volt, itt az alkalom, lassan indította útjára a kocsját.” [448.] Mindeközben az édesanyja gyanútlanul a barátnőivel van, amely párhuzamosan futó jelenet ismét emlékeztethet a *PT*-re, mikor Szemzőné és barátnői a Pozsonyi úti lakásban vannak, mialatt Kristóf majdnem

öngyilkosságot követ el a Margitszigeten. Nem Misike halála azonban az egyetlen halál a könyvben, itt, a regény második tetőpontján sorra hullanak a szereplők. Róza, aki Imrétől esett teherbe, szintén a „Dunának megy”, Teréz pedig az udvarán találják meg az összetört kovászos uborka mellett. A legkülönösebb és legtekevényesebben történő haláleset azonban Imréé, akit a lódarazsak marnak halálra, azok a lódarazsak, amelyeket a feltételezett apja, Höss enged szabadon (ezt persze csak az elbeszélő révén rakhatjuk össze). És kinek másnak az ablakában jelenne meg az összemart, „ördögi” kinézetű Imre, mint Jónás atyáéban:

Abban a szent pillanatban mondta Misikének [Piroska], amikor a görcsös ujjak, miként különböző hosszúságú pondrók, Jónás atya nyitott ablakának párkányába kapaszkodva megjelentek, majd a nagy fej a szétdúlt hajával, Jónás atya nézte a vöröslő ajkakat, megjelent a bíbor izzadságában vagy foltos pírban úszó félmeztelen testével, kapaszkodott, hogy őt halálra marták [...]. [438.]

Ebből a leírásból is kitűnik, hogy az utolsó oldalakon minden egyszerre történik, előbb lassan hömpölyögve, majd felpörögnek az események, a mondatok egyre rövidülnek, mint egyfajta kakofón végjáték – akár mintha egy kortárs hangversenynek lennének a részesei. Mindezt már csak egy nagyon furcsa jelenet követi, egyfajta levezetés, amelybe diszharmonia, zaklatottság vegyül a korábbiak rezonanciájaként. Ebben a zárójelenetben Tölösy meglátogatja Hamza tanítót, aki elmeséli egy iskolás lánnyal való különös és zavarba ejtő találkozását. A jelenet – és a könyv – végén pedig megpróbálnak visszaemlékezni, hol hagyták el beszélgetésüket, melynek során Hamza „világrengető felfedezéséről” készült beszélni – de hogy mi volt az, arra ekkor már nem emlékeznek.

E végjáték felől nézve nyerhet értelmet a cím is, hisz e haláloknak a története valóban rémtörténet. Emellett a mű a rémtörténet műfaját is megidézi különböző fantasztikus eseményekkel. Ilyen az ördögűzés jelenete, majd amikor Jónás atya ablakában felbukkan a démoni Imre alakja. Az ördögűzéssel párhuzamosan pedig soha nem tapasztalt, különös szélvihar támad Teréz körül [335, 365.], majd Teréznek látomásban lesz része, amikor a halott Hellát látja a saját házában [349.] és a rémtörténetek hangulatát idézi az is, ahogyan a halálesetek előtt a táj is fenyegetővé, baljóssá válik [355.]. Végül a Hamzát felkereső kislány is úgy viselkedik, mintha megszállta volna valami démon. Sok-sok megmagyarázhatatlan, mágikus dolog történik, van, ami magyarázatra lel, például Imre halála [ez is csak az olvasó számára], de sok minden rejtély marad, mint például Teréz halála [csak sejthető, hogy a látomásai, Hella és gyilkosainak kísértetei okozzák] vagy a kislány viselkedése, ahogyan Hamza „világrengető felfedezése” is.

Nagyon különös mű a *Rémtörténetek*, de ahogy reményeim szerint az elemzésből kitűnik, cseppet sem kevésbé összetett és megalkotott, mint Nádas Péter korábbi regényei, amelyekkel sok-sok apró mozzanatban, áthallásban, vagy akár olykor a szerkezeti építkezésben rokon. Nádas ismét tudott újat mutatni, elrugaszkodva korábbi műveitől, valami egészen mást hozott létre, amely képes mégis ismerőssé válni, és ugyanúgy zsigeri szinten érinteni, mint eddig bármikor. *{Jelenkor}*

VÁSÁRI MELINDA